

Fornleifaskráning vegna deiliskipulags í landi Kataness í Hvalfjarðarsveit

Bjarni F. Einarsson
2025

Forsíðumyndin sýnir fornleifar nr. 44, líklega beitarhús. (Horft mót SA. Ljós. BFE 2025).

FORNLEIFAFRÆDISTOFAN

© Bjarni F. Einarsson
Unnið fyrir Aurora fiskeldi
Mars 2025

Inngangur

Að beiðni Aurora fiskeldi ehf kannaði Fornleifafræðistofan hugsanlegar fornleifar á deiliskipulagsreit í landi Kataness í Hvalfjarðarsveit þar sem fyrirhugað er að reisa fiskeldi. Deiliskipulagssvæðið er sýnt á mynd 1.

Farið var í gegnum ýmsar heimildir svo sem eldri skráningarskýrslur og örnefnaskrá.

Allt svæðið var kannað á vettvangi og fór vettvangsvinna fram þann 12. mars síðastliðinn. Veður var gott á meðan á vettvangsvinnu stóð, en svæðið var erfitt yfirferðar sökum bleytu. Fornleifarnar voru mældar inn með Trimble Juno T41/5 handmælitæki. Byrjað var á næsta lausa númeri Fornleifafræðistofunnar í sveitarfélaginu (Hvalfjarðarsveit).

Niðurstaða fornleifaskráningarinnar er í töflu 1 auk meðfylgjandi fornleifaskrár og loftmyndar (mynd 1) með staðsetningu fornleifa.

Áður hafa fjórar fornleifaskráningar verið gerðar á svæðinu (Birna Lárusdóttir 2003, Birna Lárusdóttir o. fl. 2003, Adolf Friðriksson 2003 og 2023). Engar nýjar fornleifar komu í ljós við vettvangskonunina nú. Fulltrúi verkkaupa var Helgi G. Sigurðsson hjá Aurora fiskeldi ehf.

Mynd 1. Loftmynd af skipulagssvæðinu með staðsetningu fornleifa nr. 44. (Lofmynd Efla. Viðbætur Fornleifafræðistofan).

Skráningin

Samkvæmt lögum um menningarminjar frá 2012 eru allar fornleifar friðaðar og sumar friðlýstar (Lög um menningar-minjar 2012). Þeim má engin, hvorki landeigandi, framkvæmdaaðili né nokkur annar spilla, granda né úr stað færa, nema með leyfi Minjastofnunar Íslands (21. gr.).

Því eru allar þær fornleifar á könnunarsvæðinu sem og annarsstaðar og eldri eru en 100 ára, friðaðar skv. lögnum.

Friðlýstum fornleifum fylgir 100 m friðhelgt svæði út frá ystu sýnilegu mörkum þeirra (22. gr.). Engar friðlýstar fornleifar eru í nágrenni rannsóknarsvæðisins. Um friðaðar fornleifar er 15 m friðhelgað svæði umleikis samkvæmt sömu grein. Sú hefð hefur þó komist á að fara ekki of nærri fornleifum og taka tillit til eðlis þeirra og þarfa.

Aðeins einar fornleifar fundust á deiliskipulagsreitnum í tengslum við vettvangskonunnuna. Þær hafa áður verið skráðar oft en einu sinni.

Nr	eg	j	Hættumat	Hætta	Ástand	Aldur	Minjagildi	Varðveislugildi	riðlýst?	Mótv
44	Rúst (beitarhús)	1	Bygginga rk v	Mikil	Sæmilegt	1550-1900	alsvert (6)	alsvert (6)	Nei	Rannsókn
Samtals		1				Meðaltal				

Tafla yfir hinar skráðu fornleifar á hinu fyrirhugaða framkvæmdasvæði. Hér er lagt mat á hættumat vegna fyrirhugaðra framkvæmda sem kunna að fylgja í kjölfarið á deiliskipulaginu. Um viðvarandi hættu á minjunum óviðkomandi hinum fyrirhuguðu framkvæmdum sjá fornleifaskrá.

Fornleifarnar eru taldar í mikilli hættu að óbreyttu.

Þegar ekki er hægt að tryggja öryggi fornleifa eða þær þarf að fjarlægja vegna fyrirhugaðra framkvæmda þarf að grípa til mótvægisáðgerða. Slíkar áðgerðir geta verið allt frá breyttri áætlun um framkvæmdir sem taka tillit til fornleifa (1. kostur), nákvæmari GPS staðsetningu og ljósmyndun að nákvæmri fornleifarannsókn. Rannsóknir á einfaldari fornleifum eins og gördum er gjarnan þversnið í þá. Leita þarf leyfis Minjastofnunar Íslands ef ekki er hægt að komast hjá raski og stofnunin ákveður rannsóknumfangið og setur þá skilmála sem henni kann að þykja nauðsynlegir.

Í einni skráningarskýrslunni er talið hugsanlegt að fornleifar sé að finna í NA-horni skipulagsreitarins (Adolf Friðriksson 2023:13). Við skoðun á vettvangi komu engar vísbendingar í ljós um að þar væri fornleifar að finna.

Niðurstaða

Einar fornleifar fundust á deiliskipulagsreitnum, með talsvet minja- og varðveislugildi. Eru þær taldar í mikilli hættu vegna hinna fyrirhuguðu framkvæmda og verði ekki hægt að tryggja öryggi þeirra þarf hugsanlega mótvægisáðgerða við. Bent er á að allar minjar sem eldri eru en 100 ára eru friðaðar og þeim fylgir 15 m friðhelgunarsvæði út frá ystu sýnilegum mörkum þeirra. Sjá nánar meðfylgjandi fornleifaskrá.

Varast ber að nýta svæðin í kringum fornleifar sem geymslustaði eða brautir fyrir vélar og tæki, eða efnisgeymslur af hverju tagi nema að leyfi Minjastofnunar Íslands komi til með eða án skilmála sem stofnunin kann að setja.

Heimildir

Adolf Friðriksson. *Fornleifakönnun í landi Kataness á Hvalfjarðarströnd* 2003.

Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík 2003.

Adolf Friðriksson. *Fornleifar á Katanesi. Skráning fornleifa vegna umhverfismats* 2023.

Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík 2023.

Birna Lárusdóttir. *Fornleifakönnun í landi Kataness II. Úttekt á tveimur byggingarreitum vegna fyrirhugaðrar rafskautaverksmiðju*. Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík 2003.

Birna Lárusdóttir, Guðrún Alda Gísladóttir og Uggi Ævarsson. *Fornleifaskráning í Hvalfjarðarstrandarhreppi*. Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík 2003.

Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornleifar. Fornleifanefnd - Þjóðminjasafn Íslands. Ágúst Ó. Georgsson tók saman. Reykjavík 1990.

Lög um menningarminjar. Nr. 80 29. júní 2012.

Örnefnaskrá. Katanes. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Örnefnasafn.

Örnefnaskrá. Ari Gíslason skráði. Katanes. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Örnefnasafn.

minjastofnun.is Minjavefsjá.

Fylgirit:

Fornleifaskrá: Hvalfjarðarsveit Nr. 44:1.

Auðkenni

44

Sýsla

Borgarfjarðarsýsla

Sveitarfélag

Hvalfjarðarsveit

Núv. sveitarfél.

Hvalfjarðarsveit

Minjaheild

Jörð, núverandi

Jörð 1847

verkefnanúmer

3402

minj_id

Sérheiti

Stekkjarkjór

Undirnr.

1

Skrásetjari

Bjarni F. Einarsson

Heimsótt.

12.3.2025

GPS Staðsetning

A 367580,33 N 432754,64

Viðmiðun

Isn 93

M.y.s. Skekkja

Tegund

Rúst

Tilgáta/Niðurstaða

Beitarhús

Verk

Katanes

Fjöldi

1

Hættumat

Hætta

Ástand

Aldur

Í eyði

Tímab. hættumat

Tímab. hætta

Á kort?

Byggingar

Mikil

Sæmilegt

1550-1900

Ekkert

Engin

Nei

Minjagildi

Einkunn

Varðveislugildi

Einkunn 2

Friðlýsa?

Friðlýst?

Hvenær

Talsvert

6

Talsvert

6

Nei

Nei

Lega og staðhættir

Í votum móa, skammt suðaustur af Katatjörn.

Heimildir og munnmæli

Birna Lárusdóttir. Fornleifakönnun í landi Kataness II: Útekt á tveimur byggingareitum vegna fyrirhugaðrar rafskauta-verksmiðju. Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík 2003.

Birna Lárusdóttir. Fornleifaskráning í Hvalfjarðarstrandarhreppi. Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík 2003.

Adolf Friðriksson. Fornleifar á Katanesi. Skráning fornleifa vegna umhverfismats 2023. Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík 2023

Örnefnaskrá. Katanes. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Örnefnasafn.

Örnefnaskrá. Ari Gíslason skráði. St. Árna Magn. í ísl. fræðum.

Lýsing

Rúst. (Beitarhús?).

10 x 13 m stór. Veggir úr torfi, 1 - 2 m breiðir og 0,2 - 0,4 m háir. Rústin er mjög þýfð. Fjögur hólf eru greinanleg og eru dyr á þrem þeirra mót suðri. Hólf norðan í rústinni hefur engar dyr og er líklega hlaða með opi inn í tvö aðalhólfín. Líklega eru fleiri rústir austan við rústina og jafnvel að vestan

Rústin er nr. BO-013:020 í fjórum skráningum Fornleifastofnunar Íslands.

Í skráningu frá 2023 er sýnd drónamynd og þar kemur fram að suðaustan við rústina er garður sem ekki sást á vettvangi. (Adolf Friðriksson 2023:12). Í einni örnefnaskrá segir: „Í honum mótar fyrir tveim húsum og heytóft.“ (Örnefnaskrá. Ari Gíslason).

Hugsanlega eru eldri rústir undir.

Teikning/Ljósmynd

Ljósmynd

Ljósmyndari

Bjarni F. Einarsson

Filma nr./teg. myndar

iPhone 15 Pro Max

Athugasemdir

Ef ekki er hægt að tryggja öryggi fornleifanna þarf að leita leyfis Minjastofnunar Íslands til að raska þeim og sæta þeim skilmálum sem stofnunin kann að setja.